

NORTHEAST BANAT AND THE GREAT UNION

After the end of the First World War, similar to Banat and Transylvania, the Northeast Banat went through a period of unrest, with massive popular actions. The soldiers who returned from the war, with a deep sense of rebellion, have become the leaders of the people from their native places. The local economy was controlled by representatives of the Austro - Hungarian authorities and so their enemies were the notaries, country chiefs, mayors, and gendarmes, who acted ultra vires during the acquisitions, and humiliated the families of the young men who were in the army.

In order to maintain order, peace, and stop the wrongdoings committed by the gendarmes and members of the Hungarian guards, after these events, Romanian National Guards and National Councils were set up, as revolutionary bodies. This ensured the peace and order that was necessary for the election of the delegates sent to the National Assembly of Alba Iulia. But the union with Romania was not a gift for the Northeast Banat. It was merely a natural and deserved outcome for the endless fights and suffering. By shedding their blood fighting, the people living in this area paid their tribute for the so desired UNION.

Keywords: *history of nationalism, end of the First World War, Northeast Banat situation in 1918, delegation for the National Assembly of Alba Iulia, national project of the Union.*

Banatul de nord-est s-a impus atât în mentalul colectiv cât și în cercetările sociologice, etnografice și istorice drept zona Făgetului sau Țara Făgetului, dat fiind faptul că începând cu secolul al XVIII-lea Făgetul a devenit cea mai importantă localitate, fiind centrul districtului, cercului, plășii sau raionului ce-i purta numele. Derulându-se sub forma unui imens anfiteatru, Banatul de nord-est este delimitat de Valea Mureșului, zona Pădurenilor, poalele Munților Poiana Ruscă și zona Lugojului. Și acest spațiu predominant colinar, brăzdat de apele râului Bega, a fost profund marcat de Marele Război și de evenimentele premergătoare Marii Uniri.

* Prof. dr. Liceul Teoretic „Traian Vuia” Făget, vicepreședintele SȘIR.

I. Starea de spirit în timpul Marelui Război

Izbucnirea primului război mondial, la 28 iulie 1914, prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria, a înrăutățit considerabil și situația locuitorilor din Banatul de nord-est. Potrivit ordonanței imperiale, toți rezerviștii erau obligați ca în termen de 24 de ore să se prezinte la unități. După ordinul de mobilizare din 31 iulie 1914, primele unități au plecat pe front în ziua de 1 august. Garnizoana principală a Banatului era orașul Timișoara, unde își avea sediul Corpul VII armată austro-ungar, din care făcea parte și Divizia 34 infanterie Timișoara compusă din Brigada 67 infanterie Timișoara (Reg. 61 infanterie Timișoara și Reg. 43 infanterie Caransebeș) și Brigada 68 infanterie Seghedin (Reg. 29 infanterie Becicherecul Mare și Reg. 46 infanterie Seghedin)¹. Majoritatea regimentelor românești au fost trimise în Galiția, iar o parte a rezerviștilor din fiecare batalion sedentar în Bosnia-Herțegovina.

La încorporare, tinerii erau selectați în funcție de înălțime, greutate, dezvoltarea fizică, fie ca soldați „de linie”, adică luptători pe front, și făceau instrucția în limba germană, fie ca trupe auxiliare (honvezi) instruiți în limba maghiară. De altfel, și mobilizarea s-a făcut pe etape: la început erau chemați sub drapel contingentele de tineri, apoi, pe măsură ce era nevoie de mai multe trupe pe front, sau în spatele frontului, și seriile mai vârstnice.

Potrivit relatării învățătorului din Mătnicu Mic, locuitorii satelor au primit cu teamă și îngrijorare declanșarea războiului: „S-a semnalat mobilizarea prin vestea trimisă prin notarul locului, care a mers din comună în comună, anunțând poporul. Cei ce au aflat vestea erau triști, mai ales femeile și copiii plângeau la vestea că soții și părinții îi părăsesc”².

Războiul a avut urmări dintre cele mai grele și asupra populației satești din Banatul de nord-est datorită dificultăților materiale multiple pe care le-a generat și a intensificării politicii de deznaționalizare promovate de autoritățile maghiare. Conform legilor adoptate în 1914, guvernul și autoritățile locale puteau interveni în producerea și desfacerea mărfurilor, în stabilirea prețurilor și repartizarea forțelor de muncă, potrivit necesităților producției de război. Începând din anul 1915 au fost formate comitete comunale conduse de solgăbirăi, cu sarcina de a susține prin toate mijloacele producția de război și cu dreptul de a recurge în acest scop la forța armată³.

Printr-o ordonanță dată de contele Tisza, șeful guvernului maghiar, la 14 ianuarie 1915, fiecare producător era obligat să anunțe cantitățile de grâu, secară, orz și ovăz care-i prisoseau, pentru a fi vândute, cu prețurile stabilite de autorități. Cei care le ascundeau urmau a fi pedepsiți cu 2 luni de închisoare și amendă de 600 de coroane⁴. În ianuarie 1916 s-a hotărât rechiziționarea rezervelor de făină și grâu⁵, iar la sfârșitul anului s-a trecut și la rechiziționarea slăninei și untului din

¹ Dudaș, 2007: 241.

² MBT-I, dosar Mătnicu Mic.

³ Tomoni, 1999: 121.

⁴ *Drapelul*, 3/1915: 3.

⁵ *Drapelul*, 3/1916: 2.

toate gospodăriile. Se lăsau doar 4 kg slănină și 5-8 kg untură de persoană pe timp de un an⁶. În vara anului 1917 s-a hotărât ca întreaga recoltă să fie sechestrată. Țăranii erau obligați să strângă recolta și apoi să declare cantitățile obținute. Din întreaga cantitate își puteau păstra 15 kg /lună pentru persoanele ce au trecut de 15 ani și 12 kg/lună pentru celelalte. Restul produselor cerealiere erau puse sub sechestru, urmând a fi predate pentru producția de război⁷.

Acțiunea de rechiziționare se desfășura fără milă și era de multe ori însoțită de abuzurile autorităților locale. La Bujor (azi Traian Vuia) „la rechiziționarea cerealelor nu s-a ținut cont de cele legale, ci s-a făcut după dorința jandarmilor care se purtau foarte brutal cu populația”⁸. O situație asemănătoare consemnează și respondentul din Bucovăț la chestionarul trimis în anul 1934 de către Nicolae Ilieșiu, profesor de istorie la liceul C.D. Loga Timișoara: „În timpul războiului, cei de acasă au suferit foame ca în front. Bucatele s-au recvirat (rechiziționat n.a.), nu căpătam sare, zahăr, gaz de luminat etc. Eram șicanați de jandarmi și fișcanți (agenți fiscali n.a.) care căutau după alimente prin poduri, cămări, cu baioneta prin claiele de fân și chiar în pământ... Între șicanele autorităților amintesc una: Preotului Al[exandru] Popovici i s-a scris pentru recvirare o cantitate mare de ovăz. Dânsul n-a avut nici o boabă de ovăz, nici n-a semănat cereale, când se prezintă autoritățile după ovăz dânsul se scuză că n-a avut și nu are atare cereală. Scuzându-se a trebuit să-l răscumpere în bani”⁹. Aceleași abuzuri sunt consemnate și la Tomești, unde „fostul notar Ruzicska și primarul Berger nu distribuiau sarea, tutunul și făina trimisă pe seama locuitorilor”¹⁰.

Starea de nemulțumire era sporită și de specula efectuată de unii comercianți cu produsele de strictă necesitate pentru gospodăriile țărănești, cât și de distribuirea nedreaptă a produselor naționalizate și a puținelor ajutoare acordate de stat văduvelor și orfanilor de război¹¹. Specula se făcea în colaborare cu unii comercianți, în cea mai mare parte evrei, prin prăvăliile cărora se desfășeau mărfurile deficitare, la prețuri mult ridicate, deși se primeau direct de la stat cu prețuri fixe. Nu întâmplător în toamna anului 1918 printre primii care au căzut victime violențelor populației revoltate s-au numărat astfel de comercianți din Făget și din alte comune învecinate¹².

Pe lângă produsele de strictă necesitate au fost rechiziționate spre a fi topite și folosite în industria de armament și clopotele de aramă ale multor biserici din Banatul de nord-est: Făget (3clopote)¹³, Brănești (3clopote)¹⁴, Gladna Montană¹⁵, Bujor¹⁶ etc.

⁶ *Drapelul*, 11/1917: 3.

⁷ *Drapelul*, 96/1917: 2-3.

⁸ MBT-I, dosar Bujor.

⁹ MBT-I, dosar Bucovăț.

¹⁰ MBT-I, dosar Tomești.

¹¹ Munteanu, 1981: 115.

¹² Tomoni, 2008: 290.

¹³ MBT-I, dosar Făget.

¹⁴ MBT-I, dosar Brănești.

¹⁵ MBT-I, dosar Gladna Montană.

¹⁶ MBT-I, dosar Bujor.

La abuzurile autorităților locale se adaugă cele făcute de pădurari sau de administratorii de moșii, victime fiind în special femeile văduve. Astfel, potrivit unei însemnări descoperite în arhiva parohiei Românești, Carolina Popovici, femeie săracă și văduvă, l-a rugat pe un vecin să-i aducă un car de lemne căzute la pamânt din izlazul comunei. După ce au încărcat carul cu vreascuri și au plecat spre casă, l-au întâlnit pe administratorul moșierului din zonă care le-a cerut să ducă lemnele la gospodăria stăpânului său.

„Si văzând că nu-i chip să-i lese lemnele, femeia a început să le descarce și pe când era cu carul pe jumătate descărcat, d-l Layos [administratorul] se retrage ca la trei metri înapoi și trage un foc de armă în femeie, fracturându-i osul de deasupra de genunche de la piciorul drept. Și în loc de lemne, fata femeii, Maria, care era de față, dimpreună cu omul cu carul, au dus pe mama-sa acasă rănită. S-a tratat cum a putut, i-a fost legat piciorul în scândurele, și după ce s-a vindecat a rămas șchioapă pentru toată viața”¹⁷.

Intrarea României în război, în vara anului 1916, alături de Antanta, a sporit represiunea autorităților și tensiunea în rândul populației românești. Se trecea brusc „de la nădejdea luminoasă la cea mai neagră dezamăgire, totul în ritmul ofensivei și defensivei românești”¹⁸.

Autoritățile maghiare au declanșat un adevărat val de represiune împotriva frunțașilor satelor – îndeosebi preoți și învățători –, de supraveghere neîncetată a oricărei manifestări românești. Mulți frunțași au fost internați în lagăre de concentrare departe de casă, pentru a fi izolați de popor, orice reuniune sau manifestare românească fiind interzisă, iar învățământul românesc în permanență supravegheat¹⁹.

Nici românii din Banatul de nord-est n-au fost scutiți de un astfel de tratament. Astfel, preotul Victor Iclozan din Băsești [Azi Begheul Mic], cât și învățătorul Ioan Petrescu din aceeași localitate, au fost mobilizați și trimiși pe front²⁰. Aceeași soartă au avut-o și învățătorii Nicolae Popovici din Bătești, Aurel Arone din Brănești, Iosif Terfăloagă din Temerești, George Drăgoi din Bujor, Vasile Brașovan din Fârdea, Dimitrie Stepanescu din Jupani, Adrian Ardelean din Cliciova, Ioan Bratulescu din Românești, Dimitrie Suciu din Sărăzani²¹, Dănilă Ilițescu, atunci învățător în Ramna, și Ioan Simion Caba din Curtea²², ambii reprezentanți de frunte ai locuitorilor din zona Făgetului la Alba Iulia. Preotul Serafim Băian și publicistul Ion Clopoțel din Margina au fost internți de autoritățile maghiare, iar inginerul Adrian Diaconovici din Făget, învățătorul Nicolae Popovici din Bătești și țărani Petru Brezovan și Ion Nicorescu din Pietroasa au fost deportați și internați în lagăre²³. Potrivit dispozițiilor, ei nu aveau voie să părăsească localitatea în care

¹⁷ *Scurt istoric*, f.a.: 3.

¹⁸ Leu, Albert, 1995: 67.

¹⁹ ANSJT-FAC, 144: 126.

²⁰ MBT-I, dosar Băsești.

²¹ Alic, 2013: 197-202.

²² Caba, 1934.

²³ Munteanu, Zabercea, Sârbu, 1992: 79-84.

fuseseră internați decât cu aprobare specială, zilnic trebuiau să se prezinte la notarul comunal, iar corespondența era atent cenzurată. În urma numeroaselor plângeri adresate, autoritățile vor da dovadă de clemență, ei fiind eliberați, ultimii părăsind locurile de detenție în vara anului 1918.

O altă acțiune de intimidare întreprinsă împotriva fruntașilor români bănățeni a fost cea a domiciliului forțat, pentru persoanele considerate că nu prezintă încredere, în special preoți și învățători. În Banat, potrivit datelor culese de către profesorul dr. Nicolae Ilieșiu, în această situație s-au aflat 49 de preoți, 13 învățători, 38 de țărani, 1 primar, 1 avocat, 3 funcționari și 3 femei²⁴. În Banatul de nord-est, preotul Gheorghe Gârbacea din Brănești și soția lui Iosif Capotescu, voluntar în armata română, au fost puși sub pază politică (domiciliu forțat), fiind împiedicați să părăsească localitatea și obligați a se prezenta zilnic în fața autorităților. Tot sub pază politică a fost pus și preotul Dimitrie Iosuf din Bujor²⁵. Aceștia nu aveau voie să părăsească domiciliul fără aprobarea notarului comunal, în fiecare zi, la ora 12, trebuiau să se prezinte la primărie, nu puteau frecventa localurile publice, nu puteau părăsi locuințele între orele 20 și 5 dimineata, nu puteau expedia telegrame și purta convorbiri telefonice numai cu aprobare, puteau întreține legături cu persoane străine localității numai în prezența autorităților. În caz contrar, erau pedepsiți cu 2 luni închisoare și amendă până la 600 de coroane²⁶.

Cu probleme deosebite s-a confruntat învățământul confesional din Banatul de nord-est în urma mobilizării învățătorilor, în ciuda atenției constante acordate de către episcopul Miron Cristea. În ședința senatului școlar din 8 decembrie 1914, episcopul a reiterat obligația ca în locul învățătorilor mobilizați pe front să fie puși învățători pensionari, preoții locali sau elevi de la Institutul Teologic din Caransebeș. Din păcate, nici în Banatul de nord-est acest ordin nu s-a putut respecta totdeauna. Astfel, în localitatea Sărăzani preotul Iosif Olariu era prea bătrân pentru a-l putea suplini pe învățătorul mobilizat. De aceea, Consistoriul diecezan a aprobat propunerea protopopului Sebastian Olariu ca învățătorul să fie suplinat de preotul Vichentie Ciorogariu din Săceni, care locuia în Sărăzani. În localitatea Bujorul, pentru că preotul Dimitrie Iosof era în vârstă, Consistoriul a numit un preot capelan care să-l înlocuiască pe învățătorul George Drăgoi²⁷.

În ciuda acestor măsuri, situația învățământului confesional din Banatul de nord-est nu era nemulțumitoare, așa cum rezultă din raportul protopopului Făgetului Sebastian Olariu, din 31 octombrie 1916. Aflăm din acest raport că:

„în anul școlar 1915-1916 în comunele protopopiatului au fost probleme în localitatea Brănești, unde s-au ținut cursuri mai rar de către preotul George Gârbacea. La Băsești nu s-au ținut ore deloc pentru că și învățătorul și preotul au fost mobilizați. în Bujor nu s-au ținut ore din pricina neputinței preotului care este bolnav, iar în localitatea Sarazani nu s-au ținut ore pentru că preotul Iosif Olariu a decedat²⁸”.

²⁴ Munteanu, Zabercca, Sârbu, 1992: 81-83.

²⁵ Tomoni, 2003: 125.

²⁶ Dudaș, 2014: 58.

²⁷ Alic, 2013: 195-196.

²⁸ Alic, 2013: 206.

Autoritățile locale au ripostat cu duritate față de orice manifestare a sentimentelor naționale. În ciuda faptului că depășiseră vârsta încorporării, 5 țărani din Poieni au fost trimiși pe front, pentru că, la o horă țărănească, au îndrăznit să afirme că „în curând vor juca laolaltă hora cu toți românii”²⁹. Mai mulți locuitori din Gladna Română au fost condamnați la câte 15 zile închisoare pentru că au purtat în fața alaiului de nuntă drapelul românesc³⁰.

Victoriile sau înfrângerile armatei române au avut ecou și în nord-estul Banatului, influențând și starea de spirit a românilor din zonă. Astfel, potrivit consemnărilor viitorului director al școlii din Făget, Vasile Olariu, „la intrarea în război a României, făcându-se tranșee de război și pe Valea Begheiului, pe la Bujor – Răchita – Făget – Coșava, s-au mai înviorat sufletele românești că va reînvia gloria străbună și se vor vedea măsurându-se pentru dreptate strănepoții lui Traian cu ai lui Arpad”³¹.

Preotul Eugen Sudreșianu din Coșteiul de Sus, participant direct la aceste evenimente, mărturisea o stare de spirit asemănătoare: „atunci când în luna lui august a an [ului] 1916 frații din Vechiul Regat au intrat în războiul mondial ca să ne dezrobească de sub jugul milenar, poporul din această comună a avut ferma convingere că ceasul mântuirii a sosit (...). Pe aici și prin împrejurime – Coșești, Coșevița, Margina – și în alte locuri se făceau tranșee, căci românii erau așteptați în tot momentul să ajungă și pe aici...”³².

Armata română era așteptată și de către țărani din localitatea Poieni, lucru consemnat de preotul Gheorghe Cornea: „în sărbători, ca și în alte zile, mai ales seara, se cânta[u] pe ascuns diferite cântări naționale ca: «Pe-al nostru steag», «Deșteaptă-te, române» etc. Locuitorii: Toma Trifescu, Toma Brezovan, Gheorghe Barbu fiind la Margina, s-au expimat în felul următor: «Să dea Dumnezeu ca să vină România» și pentru această exprimație au fost bătuți amarnic și apoi închiși de către jandarmi»”³³.

De aceea, capitularea necondiționată a Austro-Ungariei, sfârșitul războiului și vestea încheierii păcii vor produce mare bucurie și în Banatul de nord-est. Potrivit relatărilor protopopului Sebastian Olariu, la aflarea acestor vești „poporul român din Făget, cuprins de cea mai mare bucurie, a cutreierat străzile orașului, în frunte cu preotul și învățătorul, cu cântări patriotice și cuvântări despre însemnătatea momentului”³⁴. Cu același entuziasm au fost întâmpinați în toate localitățile soldații întorși de pe front, în cinstea cărora se organizau hore și festivități speciale. Bucuria revederii era imensă, iar cântecele naționale ascultate după ani de interdicție storceau lacrimi de bucurie. Nu după multă vreme, însă, starea de spirit se schimbă în mod radical. Cauzele acestei schimbări sunt multiple, reflectând atât

²⁹ MBT-I, dosar Poieni.

³⁰ MBT-I, dosar Gladna Română.

³¹ MBT-I, dosar Făget.

³² MBT-I, dosar Coșteiul de Sus.

³³ MBT-I, dosar Poieni.

³⁴ MBT-I, dosar Făget.

situația grea, la limita umilinței, îndurată de locuitori în anii războiului, cât și conștiința prăbușirii unei lumi depășite de mersul evenimentelor.

II. Participarea și jertfele românilor în Marele Război

Din cele 65 de localități din Banatul de nord-est, cu o populație românească de peste 36.700 locuitori – nu avem informații despre localitățile cu populație de etnie maghiară și germană majoritară: Bethausen, Bunea Mică, Gladna Montană și Igazfalva (Dumbrava) – au participat la război 6.904 de români, 6.350 au fost mobilizați pe front și 554 la partea sedentară³⁵. La sfârșitul războiului, s-au înregistrat 826 de morți – 633 au murit pe front și 193 în spitale sau acasă în urma rănilor provocate de război – și 349 au fost dați dispăruți, așa cum rezultă din tabelul alăturat.

Tabelul nr. 1: Statistica participanților la război

Nr.	Localitatea	Populația română a comunei	Mobilizați			Morți pe câmpul de luptă	Morți în temniță, în prăbie, în spital, în ruma bolilor	Sunt dispăruți	Văduve	Orfani
			În partea activă, ca soldați pe front	În partea sedentară	Arestați sau internați					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Baloșești	224	43	6		6		3	4	10
2	Bârna	430	79			2	12	3	4	3
3	Băsești (Begheiu Mic)	511	92	24		2	7	9	8	9
4	Bătești	474	99	14		1	2	15	8	14
5	Bethausen	127	19			2				1
6	Bichigi	853	126			10	11	10	11	20
7	Botinești	466	77	14		9	2	4	6	18
8	Brănești	597	127	5		8	1	18	17	22
9	Breazova	370	70	2		8		2	6	5
10	Bucovăț	810	87	7				2	1	2
11	Bujor (Traian Vuia)	677	63	49		15		1	12	21
12	Bulza	503	101	7		10	4	7	13	21
13	Bunea Română	771	157	4		4	1	15	6	17
14	Bunea Mică									

³⁵ ANSJS=A, Liste: 463-466.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
15	Cladova	858	96			18	4	7	19	36
16	Cliciova	848	218	9		36		5	16	22
17	Coșava	606	113	14		18	2	7	13	30
18	Coșăvița	150	34				2	2		
19	Coșteiul de Sus	605	107	18		4	3	11	7	17
20	Crivina de Sus	334	52			3		2	2	4
21	Crivina	473	93	7		10	4		8	17
22	Curtea	1277	181	18		30		11	11	12
23	Cutina	984	88	10	2					
24	Dobrești	620	137	3		13	3	16	12	18
25	Drăgșinești	313	67	14		6	7	7	8	7
26	Drinova	365	61	10		3	4	8	7	19
27	Dubești	880	217	9		29		3	15	25
28	Făget	1349	171	33		12	11	4	21	38
29	Fărăsești	524	85			11		4	9	19
30	Fârdia	982	170	19		19	10		21	48
31	Gladna Montană									
32	Gladna Română	867	152			7	10	12	9	19
33	Goizești	180	34			1	1	2	3	4
34	Groși	357	56			2	4	3	4	8
35	Hauzești	314	43	2		1	1	2	3	5
36	Homoșdia	349	58	10			2	4	2	5
37	Ierșnic	596	118			11	3	2	6	18
38	Igazfalva (Dunbrava)	19								
39	Jupănești	330	47			10	3	2	6	9
40	Jupani	633	77	9		7	1	6	8	11
41	Jurești	265	55	6		6	5	2	7	16
42	Leucușești	724	157	4		23	2	3	3	6
43	Luncani	712	110			11	1	5	10	16
44	Mănăștiur	497	88	4		6		4	6	15
45	Margina	559	100	20		7	2	6	1	7
46	Mâtnicul Mic	331	68	5		8		5	11	22
47	Nemeșești	178	24	4			2	1	3	5
48	Nevrincea	325	81	8		7	3			
49	Ohaba Lungă	494	72			7		10	7	15
50	Ohaba Sârbească (Română)	837	165	22		13	12	4	11	14
51	Pădurani	524	95	14		7	6	5	12	18
52	Pietroasa	481	85			13		5	13	11
53	Pogănești	430	71							
54	Poieni	566	77			7			7	4
55	Povergina	440	70	13		2	5	11	10	20
56	Răchita	1453	250	45		15	11	14	21	60

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
57	Remetea Lungă	599	85			27				
58	Românești	643	146			8		20	15	16
59	Săceni	284	43	3		3	12	5	6	11
60	Sărăzani	445	89	1		7	4	6	9	7
61	Sintești	854	190	23		29	2	5	21	30
62	Sudriaș	524	65	2		6			3	15
63	Surducul Mic	675	145	21		14	6	3	5	4
64	Susani	608	114			32				
65	Temerești	795	82			25				
66	Tomești	434	88	17		6	6	8	9	20
67	Topla	225	52	6		2	4	4	4	4
68	Zolt	356	75	3		8	6	5	15	22
69	Zorani	262	53	16		6		8	10	14
Total		36706	6350	554		633	193	349	515	926

În urma celor căzuți pe câmpul de luptă, dispăruți și morți până în anul 1922, au rămas 515 văduve și 926 de copii orfani. Greu de imaginat a fost situația unor familii rămase cu mulți copii și fără sprijinul celor care trebuiau să ducă greul. Astfel că la Făget, în urma morții soldaților Nicolae Glava și Antanas Gontean au rămas 6 respectiv 5 copii orfani, iar Dionisie Jurconi a lăsat, prin moartea sa, 4 orfani de ambii părinți. Au rămas 5 orfani și în familiile lui Lazăr Stănescu și Ioan Buga din Drinova, Leonte Furdian din Gladna Română, George Lera din Pădurani, Nicolae Enășescu din Botinești și Ioan Gheju din Răchita, iar 4 orfani în familiile lui Ștefan Stănilă din Baloșești, Luca Petrescu din Cliciova, Mihai Togeroni din Fărășești, Pahomie Gruescu din Pădurani, Gligor Hotu din Dubești, Donosie Lungu din Ierșnic, Constantin Lungu din Bunea Mare, Emilian Obiadă din Zolt, Gheorghe Dumitrescu din Curtea, Rădulescu din Mănăștiur, Ion Angheloni și Ion Neamțu din Hăuzești, Partenie Săleșan și George Ilițoni din Tomești, Vasile Suciuc și Vasile Ciorogar din Sudriaș, Constantin Izgherean, Solomon Stănescu și Nicolae Drăgan din Răchita.

III. Revoltele, teroarea și represiunea din noiembrie 1918

După terminarea Marelui Război, Banatul de nord-est trece printr-o perioadă frământată, cu ample acțiuni populare. În fruntea nemulțumirilor se aflau soldații întorși de pe front, pătrunși de spiritul revoltei, ce au găsit în localitățile lor o justificată stare de nemulțumire împotriva celor ce controlau economia locală și reprezentau autoritățile maghiare. Au fost vizați, în primul rând, notarii, pretorii, primarii și jandarmii ce au dovedit mult zel în rechiziționarea produselor țărănești, au comis nenumărate abuzuri cu prilejul mobilizărilor și aplicării ordonanțelor de război, au supus familiile celor plecați pe front la numeroase umilințe. În conștiința revoltaților, ei reprezentau un regim străin, nedrept și asupritor. La Coșava, Curtea, Sudriaș și Tomești sunt devastate sediile notariale și notarii sunt alungați³⁶, iar la

³⁶ MBT-I, dosar Coșava, Curtea, Sudriaș și Tomești.

Bunea Mare primarul a fost ucis³⁷. Revolta locuitorilor din Bunea Mare nu a putut fi stăvilită nici de intervențiile preotului și învățătorului din sat. Mai mult, pentru a-și salva viața, și aceștia au fost obligați să fugă peste păduri. Atât la Făget, cât și în multe localități din zonă sunt date jos însemnele statului maghiar aflate pe sediile instituțiilor publice.

Sunt atacate și devastate depozitele pentru armată ce adăposteau mari cantități de cereale și alimente rechiziționate de la țărani, magazinele și prăvăliile comercianților, localurile și magazinele unor societăți capitaliste existente la sate, ce conțineau bunuri de strictă necesitate de care țăranii duceau mare lipsă sau pentru procurarea cărora erau supuși unei nemiloase specule. În unele localități furia nemulțumirilor se revarsă și asupra pădurarilor și funcționarilor de la Ocoalele Silvice, în cea mai mare parte maghiari sau evrei.

Chiar în primele zile ale lunii noiembrie țăranii din Margina, Coșava, Curtea și Românești, întorși de pe front și confrunțați cu foametea, lipsurile, aroganța și abuzurile autorităților depășite de mersul evenimentelor, au jefuit și devastat magazinele și depozitele acestor sate, luând alimente și îmbrăcăminte. În zilele de 3 și 4 noiembrie muncitorii de la Fabrica Margina, datorită salariilor foarte mici și mizeriei în care erau obligați să lucreze, „au spart magazinele fabricii și au împărțit gratuit făină și slănină sătenilor din vreo câteva localități care se duceau la târg la Făget”³⁸. În același timp au fost devastate locuințele funcționarilor fabricii, unde s-au găsit cantități mari de alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte, dosite pentru a fi vândute la prețuri de speculă. Tot în 4 noiembrie și locuitorii din Tomești și-au împărțit alimentele din depozitele comune și au pătruns cu forța în localul primăriei. Speriate, autoritățile au fugit în pădure și au cerut ajutor de la primpretorele din Făget, dar ajutorul cerut nu putea veni, pentru că și Făgetul se confrunta cu aceleași evenimente.

Pentru a preîntâmpina o revoltă populară, autoritățile au amânat tradiționalul târg de Sfântul Dumitru, ce trebuia să se țină la 26 octombrie. Totuși acesta a avut loc în ziua de 4 noiembrie, când au venit la Făget locuitori din întreaga zonă. Printre ei erau foarte mulți soldați întorși de pe front, nemulțumiți de situația existentă și dornici de a-și face dreptate. Ei au fost primii care au devastat magazinele comercianților David Klein și Rafael Maylender, împărțindu-și proviziile. În sprijinul comercianților intervin jandarmii și Garda maghiară, trăgând în mulțimea lipsită de apărare, găsindu-și astfel moartea 11 bărbați, 4 femei și un copil de 5 ani³⁹. Cadavrele au fost strânse de pe străzi și duse cu carul la cimitirul ortodox, unde au fost înhumați într-o groapă comună. Cu siguranță că numărul răniților era și mai mare, fără însă a se putea preciza. Șocul produs de acest adevărat masacru va duce la exagerarea numărului victimelor. Gazeta „Arad es Videke” din 7 noiembrie 1918 vorbea de 104 morți⁴⁰, iar Constantin Kirițescu, într-o istorie consacrată

³⁷ MBT-I, dosar Bunea Mare.

³⁸ *Românul*, 6/1918: 3.

³⁹ MBT-I, dosar Făget.

⁴⁰ Chereșteșiu et alia, IL, 1963: 377.

războiului pentru întregirea neamului, amintea de peste 100 de morți⁴¹. Alte surse vorbesc și de bombe aruncate din avion asupra cetățenilor revoltați, în urma cărora s-au înregistrat 40 de morți⁴².

Între cei uciși au fost și oameni din Coșteiul de Sus, unde soldații întorși de pe front au spart vagoanele și butoaiile de ținută ale firmei „Deutsch Iacob și Co” din Făget⁴³. Printre victime s-au numărat și doi răniți din Brănești și o femeie, Silvia Moldovan, împușcată în Făget și care, deși nu era moartă, fusese îngropată alături de cei uciși. Soțul, participând la acest eveniment înfrigorant, moare peste trei zile, lăsând două fete orfane⁴⁴.

Din păcate, în zilele următoare revolta cuprinde și alte localități din zona Făgetului, nemulțumiri și răzvrătiri țărănești consemnându-se la Sintești, Breazova, Bujor (Traian Vuia), Susani, Sudriaș etc⁴⁵. La Susani, în dimineața zilei de 6 noiembrie au fost mobilizați proprietarii de căruțe pentru aprovizionarea școlii cu lemne de foc. La instigarea unui consătean revoltat, aceștia nu au mai mers în pădure ci la depozitul de lemne din gara Susani. În fața acestei situații, cantonierul Dezideriu Balint a cerut ajutorul Gărzii maghiare din Făget, care a sosit în gara Susani sub comanda fiului său, Imre Balint, cu o locomotivă ce trăgea un vagon deschis. Din acest vagon gardistii au deschis focul ucigând 14 locuitori din Susani și 5 din Jupani⁴⁶. De menționat că niciunul dintre cei uciși nu a fost trecut în „Registrul de morți” existent la Primăria Sudriaș, de care aparținea atât satul Susani cât și satul Jupani.

În fața acestei situații autoritățile sunt cuprinse de panică, mai ales că, așa cum remarca comitele suprem al comitatului Caraș-Severin într-un raport trimis ministrului naționalităților din Ungaria, acțiunile nu sunt provocate de „elemente turbulente, ci de cetățenii români care consideră că, în conformitate cu politica Guvernului popular, puterea publică aici trebuie să le aparțină, întrucât sunt majoritari”⁴⁷. Intensitatea și amploarea acțiunilor țărănești desfășurate în Banatul de nord-est au pus în mare încurcătură autoritățile locale. Îngrijorat de soarta regiunii pe care îl apăra, comandantul unității de jandarmi din Lugoj raporta forurilor superioare că în plășile Lugoj, Făget și Birchiș, acțiunile țărănimii nu puteau fi împiedicate de forțele de care el dispunea și cerea sporirea efectivului de jandarmi⁴⁸. Solicitarea rămâne fără răspuns deoarece în urma dispoziției ministrului de război de a trimite soldați staționați în comitat, în localitățile lor de origine, ordinea putea fi menținută în reședința comitatului doar cu ajutorul jandarmilor. Pentru a face față acestor situații se trece imediat la sporirea efectivelor gărzilor maghiare.

⁴¹ Kirilăscu, f.a.: 374.

⁴² Documente, 2008: 186.

⁴³ MBT-I, dosar Coșteiul de Sus.

⁴⁴ MBT-I, dosar Brănești.

⁴⁵ Popescu, 1970: 83.

⁴⁶ David.

⁴⁷ 1918 la români, II, 1983: 1200.

⁴⁸ Popeangă, 1969: 53.

În zilele următoare Banatul de nord-est va fi terorizat de Garda maghiară din Făget. În dimineața zilei de 6 noiembrie, 25 gardiști ajung în Breazova pentru a pedepsi pe cei care au participat la evenimentele de la Margina. Întâlnind 2 locuitori care aduceau lemne cumpărate de la fabrica din Margina, deschid foc asupra lor, împușcându-i. După ce maltratează mai mulți cetățeni îl arestează pe Arsene Gligor, îl duc în fața primăriei și-l împușcă, în ciuda intervenției care pledează pentru nevinovăția celui arestat. Pentru a menține starea de teroare, instalează în fața casei preotului Ioan Alexandrescu și în fața primăriei câte o mitralieră⁴⁹.

Zguduitoare și în același timp revoltătoare au fost abuzurile săvârșite de autorități în acele zile fierbinți la Făget, relatate cu lux de amănunte de avocatul George Gârda printr-o scrisoare trimisă ziarului „Românul” din Arad și publicată sub titlul „Bașbuzucii din Făget”⁵⁰. La 8 noiembrie mai mulți membrii ai Gărzii maghiare au mers la Românești și au arestat 6 români participanți la evenimentele de la Margina și pe Ion Meza din Groși, pentru a-i trimite cu un tren de marfă la Timișoara. Arestații au fost duși însă la Făget și a doua zi, cu acordul jandarmilor, fără judecată, au fost împușcați într-o grădină, în spatele primăriei, iar cadavrele, după ce au fost jefuite, au fost aruncate într-o groapă comună. Abia după constituirea gărzii naționale române din Făget și dezarmarea celei maghiare, familiile celor uciși au putut veni la Făget pentru a-și dezgropa morții și a-i înmormânta creștinește în cimitirul ortodox din localitate⁵¹.

În zilele următoare Garda maghiară din Făget s-a deplasat la Pietroasa pentru a-i pedepsi pe cei care au atacat proprietatea moșierului Simeon Papp și depozitele de lemn din localitate. Numai intervenția sătenilor i-a salvat pe cei 8 arestați de la moarte⁵². Aceeași gardă s-a deplăsat la Poieni, obligând populația să se refugieze prin păduri pentru a scăpa de represalii⁵³.

Mișcările desfășurate în prima jumătate a lunii noiembrie în Banatul de nord-est au avut, în primul rând, un caracter social, găsindu-și cauzele în sărăcia și lipsurile provocate de război. În condițiile în care reprezentanții autorităților locale și proprietarii de magazine și depozite erau, în cea mai mare parte, unguri sau evrei, aceste mișcări au și un caracter național. În urma intervenției brutale a autorităților aceste mișcări populare devin mișcări politice.

IV. Constituirea gărzilor și consiliilor locale

Evenimente similare au avut loc și în alte localități ale comitatului Caraș-Severin. De aceea, la 2 noiembrie 1918 vicecomitele Aurel Issekucz a convocat la sediul prefecturii din Lugoj o întâlnire de urgență, la care au participat: primarul

⁴⁹ MBT-I, dosar Breazova.

⁵⁰ *Românul*, 1988: 406-408.

⁵¹ MBT-I, dosar Făget. Au fost împușcați în cap sau în piept Dionisie Pandurescu (24 ani), Gligor Muntean (39 ani), Arsenie Dragoș (34 ani), Ion Florea (24 ani), George Petric (24 ani), Dumitru Stănilă (22 ani) și Ion Meza (28 ani).

⁵² MBT, dosar Pietroasa.

⁵³ MBT-I, dosar Poieni.

Ioan Băltescu, episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu, protopopul ortodox dr. George Popovici, dr. Valeriu Braniște, dr. George Dobrin, dr. Dobó Jenő, dr. Fényes József, dr. Fränkl Nándor, Haberehrn Antal, dr. Hausz József, Dr. Jakabffy Elemér, Kóky Layos, dr. Makay Ágoston, Magyar János, Vasile Dobrin, Daniel Nicolici, Oregyán József, Dominic Rațiu, Schieszler Zsigmond, Sulyok Árpád, Török Lajos și Partenie Jianu, pentru a discuta măsurile ce trebuiau a fi luate pentru asigurarea ordinii și bunurile cetățenilor⁵⁴. În ziua de 3 noiembrie 1918 conducătorii mișcării naționale din Lugoj au convocat o adunare pentru constituirea Gărzii Naționale Române. Întâlnirea a avut loc în grădina hotelului Concordia, de față fiind prezenți și 50 de ofițeri și subofițeri români. Cu acest prilej Valeriu Braniște a rostit o cuvântare emoționantă consacrată luptei românilor pentru libertate și unitate. Au mai rostit cuvântări prof. dr. Victor Bârlea, desemnat notar al adunării, avocații dr. George Gârda din Făget și dr. George Dobrin din Lugoj, precum și episcopul Valeriu Traian Frențiu, ales în unanimitate președinte al întrunirii.

Adunarea deschisă de dr. Valeriu Braniște „a decurs în cea mai perfectă ordine și în mijlocul unei însuflețiri generale. Într-un glas, s-a aclamat încrederea și alipirea neclintită față de Consiliul Național Român”⁵⁵. Cu bucurie și aclamații au fost întâmpinați și ceilalți vorbitori: profesorul dr. Victor Bârlea, avocații dr. George Gârda și George Dobrin și episcopul greco-catolic Traian V. Frențiu.

Potrivit ziarului „Românul” unul din cele mai emoționante momente a fost cel al înființării Gărzii Naționale Române: „Pentru a preveni anarhia se decretează înființarea primului batalion românesc din foștii honvezi ai regimentului 8 și alte trupe. Ofițerii și soldații acestui batalion românesc care erau de față cu cocardele naționale pe chipiu, au fost obiectul celor mai călduroase aclamațiuni, iar vorbitorul lor, căpitanul dr. George Gârda a trezit lacrimi de emoție, când a făcut din adâncurile inimii sale românești, apelul să se înroleze feciorii români în primul batalion românesc”⁵⁶.

După alegerea Consiliului Național Român din Lugoj, adunarea s-a încheiat într-un entuziasm general: „După cuvintele de încheiere ale prezidentului P.S. Sa dr. T.V. Frențiu, întreaga adunare intonează imnul spontan, stând toți în picioare cu capetele descoperite. «Deșteaptă-te, române». Cântă vlădica între țărani, maiorul între soldați, cântau cu mic cu mare, toți și pe când cântau pe multe fețe curgeau lacrimi sfinte de emoție. Era cel dintâi «Deșteaptă-te, române» cântat liber în adunarea publică, ziua la amiază, sub cerul din a cărui nori se strecurau picuri fini de ploaie măruntă”⁵⁷.

Pentru menținerea ordinii și oprirea fărâdelegilor comise de jandarmi și membrii ai gărzilor maghiare, după aceste evenimente, se vor constitui în întreaga zonă a Făgetului Gărzi Naționale Române și Consilii Naționale Comunale.

⁵⁴ Șipoș, 2017: 233.

⁵⁵ *Românul*, 5/1918: 3.

⁵⁶ *Românul*, 5/1918: 3.

⁵⁷ *Românul*, 5/1918: 3.

Alcătuite din reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale, consiliile au preluat sarcina organizării întregii vieți economice, sociale și administrative a localităților, înlocuind instituțiile vechi, slujitoare ale unor interese străine românilor⁵⁸.

Potrivit regulamentului de funcționare, scopul gărzilor era menținerea ordinii, împiedecarea jafurilor, omorurilor și volnicilor. În gardă se înrolează „elemente de cea mai mare încredere“, de preferință soldați și subofițeri merituosi⁵⁹. Toți cei înrolați erau obligați să depună un jurământ de credință după un anumit formular. Gardiștii foloseau uniforma militară de care dispuneau sau îmbrăcăminte civilă. Ca semn distinctiv purtau o panglică tricoloră la brațul stâng cu inscripția: „Garda Națională Română“. Armamentul era adus de pe front sau preluat de la jandarmele comune și de la gărzile maghiare dezarmate. Gărzile naționale erau formate în special din soldați întorși de pe front, dar și din muncitori, țărani și intelectuali care s-au înscris de bunăvoie. Comandantul gărzii trebuia să fie un ofițer ori, în lipsă, un subofițer. În gardă erau primite numai elemente de cea mai mare încredere. Alimentarea și salarizarea gardiștilor erau asigurate prin contribuții benevole ale populației⁶⁰. Fiecare gardist simplu primea o soldă de 20 de coroane, iar ofițerii primeau 30 de coroane pe zi. Comunitatea locală avea obligația să asigure alimentația gardiștilor în timpul serviciului. Gărzile trebuiau să facă rapoarte zilnice, scrise sau telefonice, secțiilor centrale, iar acestea, împreună cu cele județene, comandai generale de la Arad. Ordinele din Arad se comunicau telefonic sau prin intermediul ziarului „Românul“.

Garda Națională Română din Făget, ce a funcționat până la venirea trupelor franceze, avea un efectiv de 60-80 de oameni, fiind condusă de tehnicianul silvic Dinu Popescu. La început a funcționat alături de cea maghiară stabilindu-se în acest sens o linie de marcatie. Conviețuirea a fost de scurtă durată, pentru că, în urma fărâdelegilor comise de gardiștii maghiari în localitățile învecinate, aceștia vor fi dezarmați de garda românească.

Asemenea Făgetului, gărzi românești s-au înființat în majoritatea localităților din zonă. Preotul Victor Iclozan din Băsești, participant activ la aceste evenimente, descrie cu lux de amănunte momentul înființării gărzii românești din localitate. La 20 decembrie 1918, preotul și învățătorul din Băsești i-a chemat pe săteni la școală, la o adunare populară. După prezentarea generală a evenimentelor și a semnificației momentului, s-a hotărât înființarea gărzii naționale. „Momentul era solemn, toți cei de față au depus jurământul de credință pentru statul român. La depunerea jurământului a fost adus cu mare însuflețire și un steag tricolor, pe care l-a ținut serg. Isaie Icobescu. În timpul depunerii jurământului mulți bătrâni plângeau de bucurie”⁶¹. Sub conducerea sublocotenentului Emil Iclozan, garda asigura paza comunei, atât ziua, cât și noaptea. În ciuda faptului că deținea doar o singură armă,

⁵⁸ Pascu, II, 1983: 84.

⁵⁹ Pascu, II, 1983: 111.

⁶⁰ Marin, Munteanu, Radulovici, 1968: 147.

⁶¹ MBT-I, dosar Băsești.

garda a reușit să mențină ordinea în localitate. Mai mult, la 12 februarie 1919 gardiștii din Băsești au blocat un transport ilegal de 10 căruțe încărcate cu făină de grâu, trimise de inginerul silvic Früstök din Făget spre Lugoj. Făina confiscată a fost trimisă armatei române aflate în localitatea Zam. Tot cu ajutorul gărzii naționale s-au făcut mai multe poduri în comună.

Existența gărzilor românești a salvat localitățile respective de jafurile unor trupe austro-ungare rătăcite sau de abuzurile jandarmilor unguri. Astfel, în Gladna Română, garda s-a așezat în jurul comunei pentru a bara drumul jandarmilor veniți să-i jefuiască pe românii din comuna Gladna Montană. Prezența gardiștilor i-a descurajat pe jandarmi salvând localitatea de un posibil jaf, mărturisește învățătorul din localitate: „Această gardă s-a așezat în jurul comunei, auzind că jandarmii unguri jefuiesc pe românii din comuna Gladna Montană, care este la o distanță de 2 ½ km și jandarmii prinzând de veste despre această gardă, în comuna noastră n-au mai dat năvală, ducându-se cu prada din Gladna Montană. Garda noastră, fiind bine organizată și bine înarmată, trupele maghiare n-au mai avut curajul să mai ajungă și pe aici”⁶².

La Fârdea, garda a intervenit pentru a opri abuzurile inginerului silvic Kiss Stefan: „Inginerul silvic Kiss a venit în comună cu jandarmi maghiari ca să silească pe oameni a plăti lemnele din pădurile statului. Ei au sosit în comună seara și dimineața urma să umble prin comună după lemne. La auzul acestora s-au adunat gardiștii și aproape toți oamenii din comună și, în revărsatul zorilor, s-au prezentat toți la locuința erarială, unde erau găzduiți jandarmii cu inginerul silvic. Aici au înconjurat casa și i-au silit să părăsească comuna, după ce au promis că nu le mai poartă grija de lemne. Au voit să-i dezarmeze, dar la rugarea inginerului silvic nu au fost dezarmați, ci au fost petrecuți până la marginea comunei de popor și gardiști în zbierături și hulituri”⁶³.

Localitățile mici, cu un număr redus de bărbați, se asociau pentru a forma împreună o gardă națională. Așa a fost cazul localității Mâtnicu Mic, unde garda românească, ce-și avea „terenul de activitate în raza a 7 comune, era înființată din oamenii cei mai de seamă ai comunelor și cei mai culți. Conducerea o aveau persoanele fruntașe ale comunelor. Aceste gărzi aveau rolul de a apăra comunele, atât interiorul, cât și exteriorul lor (...), chiar bunurile lor de oamenii vecini care erau răufăcători (stricăcioși) care căutau să fure gospodăriile sau chiar prin păduri sau izlazuri făceau pagube”⁶⁴.

Și în nord-estul Banatului, consiliile și gărzile naționale au avut un rol important în pregătirea participării la Marea Unire⁶⁵. Ele au asigurat liniștea și ordinea necesare organizării adunărilor electorale a căror menire era aceea de a-și trimite delegații la Alba Iulia pentru a hotărî soarta Banatului și Ardealului.

⁶² MBT-I, dosar Gladna Română.

⁶³ MBT-I, dosar Fârdea.

⁶⁴ MBT-I, dosar Mîtnicu-Mic.

⁶⁵ Enășescu, Enășescu.

V. La Alba-Iulia

Ideea convocării unei adunări naționale plebiscitare se conturează după sfârșitul războiului și eșecul tratativelor româno-maghiare de la Arad din 13-14 noiembrie 1918. De aceea, a doua zi după eșuarea tratativelor de la Arad, la 1/15 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central trimite o Circulară către toate consiliile naționale județene prin care dispunea ca în termen de 12 zile să se facă în toate cercurile electorale ale județelor (comitatelor) Transilvaniei, asupra cărora Consiliul Național Român Central își exercita autoritatea, alegeri de deputați cercuali pentru Marea Adunare Națională Română, ce urma să fie convocată în scurt timp⁶⁶.

Alegerile urmau să se desfășoare potrivit legii electorale din 1910, pe circumscripții, în toate localitățile desemnate a fi centre electorale. Numărul deputaților să fie de cinci, aleși potrivit votului universal deschis. De asemenea, se preciza, ca fiecărui deputat ales să-i fie înmănat un „credențional”, care să cuprindă și numele celorlalți deputați aleși în circumscripția dată și să fie subscris de președinte, notar și de toți bărbații de încredere ai comunelor din circumscripția respectivă. Totodată, Circulara mai solicita ca documentele de alegere, procesele-verbale, semnate de președinte, notar și de toți bărbații de încredere ai adunărilor electorale să conțină locul și ziua alegerii, numele comitetului și cercului electoral, rezultatul constituirii, constatarea că votarea și alegerea deputaților se va face pe baza sufragiului universal, numele celor cinci deputați, cu menționarea ocupației și a domiciliului fiecăruia etc. Toate aceste documente urmau să fie trimise la Arad lui Ștefan Ciceo Pop.

La 21 noiembrie 1918 și bănățenii cunosc textul convocării Marii Adunări Naționale, tipărit de ziarul „Românul” și preluat apoi de toată presa românească. Cele zece zile ce despart convocarea de întrunirea Marii Adunări Naționale au fost cele mai entuziaste și mai emoționante din istoria modernă a Banatului. Starea de spirit, însuflețirea și dorința de unire se văd și din conținutul credenționalelor și mandatelor încredințate reprezentanților Banatului. Organizatorii adunării au hotărât să tipărească credenționale tipizate care urmau doar să fie completate, dar acestea au ajuns numai în localitățile mari ale Banatului. De aceea, în majoritatea localităților din Banat, conținutul credenționalelor reflecta gândirea, frământarea, entuziasmul și credința comunităților locale că participă la realizarea unui act istoric. Ele exprimă spiritul patetic, înflăcărat, mobilizator caracteristic discursului românesc de la 1918, inspirat de „duh național”.

Astfel, „comuna Povergina – situată în nord-estul județului Timiș – se declară solidară cu interesele pur românești și consimte cu Consiliul Național Român din Transilvania și țara ungurească, pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat liber și independent”⁶⁷.

⁶⁶ Pascu, 1968: 361.

⁶⁷ Făurirea, 1983: 185.

Urmând îndemnul convocării, și făgețenii își vor desemna delegații pentru Alba Iulia. La 14/27 noiembrie 1918 se întrunește la Făget adunarea electorală a cercului electoral Făget/Birchiș, prezidată de protopopul Sebastian Olariu. Adunarea alege cu unanimitate de voturi drept delegați pe George Gârda, Victor Feneșiu, și Vasile Iancu din Făget, iar ca supleanți pe Ioan Stoian din Sintești, Dumitru Bejinar din Bujor și Solomon Togerescu din Curtea⁶⁸.

În aceeași zi Reuniunea de cetire și cântare a plugarilor români din Făget îl alege pe învățătorul Dănilă Ilițescu s-o reprezinte la Alba Iulia⁶⁹, iar Reuniunea învățătorilor greco-ortodocși din protopopiatul Făgetului îi desemnează pe învățătorii Ioan Ionași din Margina și Traian Mihailovici din Sintești⁷⁰. În următoarele 3 zile s-au făcut astfel de alegeri în marea majoritate a localităților din zona Făgetului. Din cauza situației speciale existente în Banat, formularele tip de credenționale nu au putut ajunge în toate localitățile din zona Făgetului pentru a fi completate. De aceea unii delegați au plecat la Alba Iulia cu „Mandate” sau „Credenționale” scrise de mână și redactate sub presiunea trăirilor efective⁷¹.

Locuitorii comunei Săceni îl împuternicesc pe învățătorul Trifon Lugojanu să-i reprezinte la Alba Iulia și să exprime „neclintita” dorință „de a ne alătura și contopi în hotarele României”⁷². În aceeași termenii erau concepute și credenționalele înmânate reprezentanților comunelor Sărăzani, Bujor [azi Traian Vuia] și Botinești. Dacă delegatul localității Brănești putea „să se folosească de dreptul său, după libera voință”, celui din Bucovăț i se cerea să reprezinte în mod demn interesele celor care l-au ales. Locuitorii din Făget, Fărășești, Margina, Sintești, Mâtnicu-Mic și Surducu-Mic își mandatează delegați să reprezinte interesele românilor din aceste localități „în deplină putere”. În schimb, cei din Breazova, Coșava, Curtea și Drăgsinești solicită doar să fie reprezentați „la marea adunare istorică a națiunii române”⁷³.

Cu speranța și bucuria înfăptuirii marelui ideal național au plecat și reprezentanții românilor din nord-estul Banatului la Alba Iulia. Alături de majoritatea delegațiilor din Lugoj, ei au plecat spre orașul unirii în 30 noiembrie 1918, cu un tren special, format din șase vagoane și împodobit cu steaguri tricolore⁷⁴. Seara, au participat la întrunirea delegațiilor bănățeni organizată în sala restaurantului „Dacia” din Alba Iulia, sub președenția lui Aurel Cosma, unde s-a hotărât să se susțină unirea fără condiții cu România, pe baza principiilor democratice⁷⁵.

Cu toții realizau marea importanță a momentului. Semnificative în acest sens sunt și consemnările fruntașului bănățean Valeriu Braniște: „Un fior sfânt cutremură

⁶⁸ Făurirea, 1983: 151.

⁶⁹ 1918 la români, X, 1989: 132.

⁷⁰ 1918 la români, X, 1989: 57.

⁷¹ Munteanu, 1994: 251.

⁷² Tomoni, 2003: 61-81.

⁷³ Tomoni, 2003: 61-81.

⁷⁴ Drapelul, 123/1918: 3.

⁷⁵ Netea, 1970: 150.

astăzi toate inimile românești la gândul măreței adunări de la Alba Iulia, unde după veacuri de patimi și robie este chemat poporul românesc să-și proclame libertatea sa națională. Va fi o zi istorică, o zi neuitată în viața poporului, o zi de la care se va data o nouă epocă. O zi pe care o vor aminti urmașii îndepărtați cu evlavie și admirați”⁷⁶.

Și pentru delegații românilor din zona Făgetului prezența la Alba Iulia n-a fost doar un act de voință și responsabilitate, ci și unul de curaj. Atât trupele maghiare, cât și cele sârbești, care, potrivit Convenției de Armistițiu de la Belgrad, primiseră mandat din partea Antantei de a intra în Banat, au împiedicat prin toate mijloacele plecarea spre orașul unirii. Din cauza trupelor sârbești, delegația din Bujor a trebuit să meargă pe picioare până la gara Ilia⁷⁷. Și delegația comunei Fârdea, formată din 11 persoane, în frunte cu preotul George Garoiu, a folosit căi lăturalnice de frica jandarmilor unguri. „Când, prin noiembrie 1918, se răspândise vorba că românii din Ardeal și Banat vor fi chemați la o mare adunare la Alba Iulia, în care adunare să se hotărască alipirea acestora la patria mamă, însuflețirea a fost mare. Deși cam departe de linia ferată, totuși 11 persoane, în frunte cu preotul George Garoiu, au mers la această adunare. Pare că nu ne venea a crede că vom scăpa de sub jugul ungarilor. Când însă gara Ilia-Mureșana, unde a trebuit să așteptăm mai mult pare, ne-am întâlnit cu alte grupe de români cari mergeau și ei ca și noi la Alba Iulia, cântând cântece patriotice, ne simțeam transpuși pe altă lume... De la Făget până la Ilia ne-a fost mai frică. La Ilia s-au adunat coruri din diferite părți care numai cântece patriotice au cântat. Săltau inimile de bucurie. Deși era vreme urâtă, nimeni nu regreta”⁷⁸. De la Poieni a plecat doar Filimon Bublea, deși doreau și alții, dar „nu îndrăzneau a se expune pericolului ce-i aștepta din partea maghiarilor, dacă România nu câștiga. A trecut în mod clandestin prin munți și pe văi de frica gărzilor ungurești ce păzeau să nu treacă românii la Alba Iulia”⁷⁹. Singurul delegat care a plecat din Breazova, Ion Lăpugean, a nimerit tocmai în trenul în care maghiarii au tras ucigându-l pe Ioan Arion în gara Teiuș, în timp ce flutura un mare steag românesc. „Pe drum de la Ilia spre Alba Iulia a auzit multe salve de pușcă din partea Gărzii maghiare împușcând pe unul din tren”⁸⁰. Așa cum se cerea și în convocarea publicată în ziarul „Românul” din Arad, pe lângă delegații cu drept de vot, au participat la Marea Adunarea Națională zeci de mii de români. Numărul participanților din zona Făgetului a rămas necunoscut, pentru că ei nu mergeau în mod oficial, „ci din prea mare dor de unire”⁸¹.

Printre cei 1228 de delegați ce au votat la 1 decembrie 1918 unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, s-au aflat și Victor Feneșiu, George Gârda, Vasile Iancu, Dănilă Ilițescu, Sebastian Olariu (Făget),

⁷⁶ Braniște, 1980: 383.

⁷⁷ MBT-I, dosar Bujor.

⁷⁸ MBT-I, dosar Fârdea.

⁷⁹ MBT-I, dosar Poieni.

⁸⁰ MBT-I, dosar Breazova.

⁸¹ MBT-I, dosar Fărășești.

Constantin Coronțiu (Bichigi), Ioachim Florescu (Povergina), Petre Cernescu (Bătești), Iosif Capotescu (Brănești), Ioan Lăpușean (Breazova), Petru Lazăr (Bucovăț), Adam Iliescu (Coșava), Eugen Sudreșian (Coșteiu de Sus), Ioan I. Caba (Curtea), Simeon Ionașiu (Margina), Pantelie Babescu (Mâtnicu Mic), Traian Mihailovici (Sintești) etc. Și ei credeau că va începe o nouă eră în istoria românilor. Dând glas acestor trăiri, ziarul "Drapelul" consemna: „Am înviat! Suntem și vom fi. De acum încolo, prezentul și viitorul este în mâinile noastre. Ne vom ocârmui prin noi înșine și singuri vom decide de destinele noastre”⁸².

Referințe

- ANSJS-A=Arhivele Naționale Serviciul Județean Sibiu, Fond „Astra”, *Listele participanților la Primul Război Mondial (1914-1923)*, județul Caraș-Severin.
- ANSJT-FAC =Arhivele Naționale Serviciul Județean Timiș a Arhivelor Naționale, Fond „Familial Aurel Cosma”, dosar 144
- MBT-I=Muzeul Banatului Timișoara, Fond Ilieșiu.
- Drapelul*, anii XV-XVIII (1915-1918).
- Românul*, an VII (1918).
- 1918 la români, II, 1983=1918, *la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe, 1916-1918*, vol.II, ediție întocmită de Ion Ardelean, Vasile Arimia, Ileana Chirtu, Valentina Costake, Ielița Gămulescu, Elena Moisuc, Cornelia Moraru, Mircea Mușat, Emilia Poștăriță, Constantin Vlad, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983
- 1918 la români, X, 1989=1918 *la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 decembrie 1918*, vol. X, coordonatori: Stefan Pascu, Ion Popescu-Puțuri, 1989, București, Edit. Academiei 1989.
- Alic, Daniel (2013) *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică și societate*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Braniște, Valeriu (1980) *De la Blaj la Alba Iulia*, Timișoara: Editura Facla.
- Caba, Ioan S. (1934) *Memorii*, 1934 (manuscris nepaginat)
- Cheresteșiu, Victor; Bodea, Cornelia; Surdu, Bujor; Mureșan, Camil; Nuțu, Constantin; Egyed, Acațiu; Curticăpeanu, Vasile *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București: Editura Academiei. 1961
- David, Octavian *Revoluția din Susani*, (manuscris nedatat, nepaginat).
- Documente, 2008=*Documente interne și externe privind problematica minorităților naționale din România*, editor Gheorghe Iancu, Cluj-Napoca, Edit Argonaut, 2008.
- Dudaș, Vasile (2007) „Aspecte privind situația Banatului în anii primei mari conflagrații mondiale”, *Analele Banatului*, serie nouă, arheologie – istorie, XV, Timișoara, Edit. Marineasa, 2007, pp. 239-256.
- Dudaș, Vasile (2014) *Banatul în anii Primei Mari Conflagrații Mondiale*, Timișoara: Editura David Press Print.
- Enășescu, Ion; Enășescu, Silvia *Monografia comunei Coșava* (manuscris nedatat, nepaginat).
- Făurirea, 1983=*Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene. 1914-1919*, coordonator Ioan Munteanu, București, 1983.

⁸² *Drapelul*, 124/1918: 1.

- Kirițescu, Constantin (f.a.) *Istoria războiului pentru întregirea României*, 1916-1919, vol. III, ediția a-II-a, București: Editura Casei școalelor.
- Leu, Valeriu; Albert, Carmen (1995) *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița.
- Marin, William; Munteanu, Ion; Radulovici, Gheorghe (1968) *Unirea Banatului cu România*, Timișoara.
- Munteanu, Ioan (1981) „Noi date privind mișcarea socială și națională a țăranimii bănățene în toamna anului 1918”, *Studii de istorie a Banatului*, nr. 6-7, Timișoara, 1981, pp. 112-135.
- Munteanu, Ioan (1994) *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Timișoara.
- Munteanu, Ioan; Zabercea, Vasile M.; Sârbu, Mariana (1992) *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara: Editura Mitropolia Banatului.
- Netea, Vasile (1970) *O zi din istoria Transilvaniei 1 decembrie 1918*, București: Editura Albatros.
- Pascu, Ștefan (1968) *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj.
- Pascu, Ștefan (1983) *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București: Editura Academiei.
- Popeangă, V. (1969) „Destrămarea aparatului administrativ în Banat, în timpul luptei pentru Unire (Toamna anului 1918)”, *Studii și articole de istorie*, vol. XIII, București.
- Popescu, Dan (1970) „Aspecte din lupta muncitorimii și țăranimii bănățene pentru libertate socială și națională (1918)”, *Tibiscus*, nr.1, Timișoara, 1970, p. 81-83.
- Scurt istoric al revoluției din 1918. Întâmplări din satul Românești, județul Timiș* (manuscris nedatat, Arhiva parohiei Românești).
- Șipoș, Ibolya, (2017) „Din istoria marelui război – orașul Lugoj între anii 1914-1919”, *Restituiri bănățene*, nr. 5, Timișoara: Editura Eurostampa.
- Tomoni, Dumitru (1999) *Făget. Monografie istorică*, Lugoj: Editura Dacia Europa Nova.
- Tomoni, Dumitru (2003) *Nord-estul Banatului și Marea Unire. Contribuții documentare*, Timișoara: Editura Mirton.
- Tomoni, Dumitru (2008) ‘Contribuții bănățene la Marea Unire’, *Analele Banatului*, serie nouă, arheologie – istorie, XVI, Timișoara, Edit. Eurostampa, pp. 287-299.
- Ziarul Românul, 1988=*Ziarul „Românul” și Marea Unire*, editor Iulian Negrilă, București: Editura Politică.